

## ZARDUSHTIYLIKNING BOSHQA DINLARGA TÁSIRI

Idrisov Imalatdin Regan uli

Qoraqalpoq davlat universiteti 3-kurs talabasi.

Salamat Arepbaevich Sulaymanov

Tarix fanlari doktori, dotsent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10811680>

**Annotatsiya.** Maqolada zardushtiylik dinining óziga xos jihatlari, uning boshqa dinlarda saqlanib qolgan an'analari va kórsatgan tásirlari haqida chuqur bayon etilgan.

**Kalit sózlar:** Zardushtiylik, Avesto, Axura-Mazda, Abu Rayhon Beruniy, Quroni Karim, islom dini, yahudiylik, nasroniylik, Mankur, Nakir, Rizvan.

## INFLUENCE OF ZOROASTRIANISM ON OTHER RELIGIONS

**Abstract.** The article describes in depth the unique aspects of the Zoroastrian religion, its traditions preserved in other religions, and its effects.

**Key words:** Zoroastrianism, Avesta, Ahura-Mazda, Abu Rayhan Beruni, Holy Quran, Islam, Judaism, Christianity, Mankur, Nakir, Rizvan.

## ВЛИЯНИЕ ЗОРОАСТРИЗМА НА ДРУГИЕ РЕЛИГИИ

**Аннотация.** В статье подробно описаны уникальные аспекты зороастрийской религии, ее традиции, сохранившиеся в других религиях, и ее последствия.

**Ключевые слова:** зороастризм, Авеста, Ахура-Мазда, Абу Райхан Беруни, Священный Коран, ислам, иудаизм, христианство, Манкур, Накир, Ризван.

Qadim zamonlardan boshlab insoniyat har xil e'tiqodlarga amal qilib kelgan. Ular turli xil xududlarda bir-biridan farq qilgan an'analarni ózida aks ettirgan. Eramizdan avvalgi taxminan VII asrlarga kelib bunday kóp xudolik e'tiqodlardan farq qiluvchi ilk e'tiqod zardushtiylik dini yuzaga keldi.

Zardushtiylik paydo bólgan davr birinchi sinfiy jamiyat, ya'ni quldorlik davri endi paydo bólayotgan davr edi. U urug'-qabilachilik tuzumi emirilib aholi qullar va quldorlarga, zolim va mazlumlarga bólinayotgan davr bólgan. Bu din eng avval Órta Osiyo, sóng Eron, Ozarbayjonda qaror topgan edi. Mazkur e'tiqod shu vaqtgacha hukm surgan dinlar orasida eng yetugi va adolatlisi edi. Shu boisdandir zardushtiylik kelajakda dunyo yuzini kórgan mahalliy óz navbatida dunyoviy dinlarga ham nihoyatda katta ta'sir kórsatdi.

Zardushtiylik g'oyalari insoniyat uchun keyin paydo bólgan barcha dunyo dinlariga ta'sir kórsatdi va ularning dunyo dinlari darajasiga kótarilishida muhim rol óynaydi. "Avesto"da qayd etilgan odamlarni xayriya qilishga chaqiruvchi umuminsoniy qadriyatlar boshqa dinlarning ta'limotlari, g'oyalari, rivoyatlari muqaddas kitoblaridan joy oldi.

Evropalik taniqli dinshunos Meri Boys bu borada: "Eronda zardushtiylik katta obróga ega bóldi. Uning ta'limotining ba'zi muhim jihatlari yahudiy, nasroniy, islom dini va gnostik maktab tarafdorlari tomonidan ózlashtirildi. Sharqda zardushtiylik buddizmning janubiy varianti rivojiga ta'sir kórsatdi" - deya óz izohlarini qoldiradi.

Tarixga nazar tashlaydigan bólsak, eramizdan avvalgi XVIII asrda hazrati Ibrohim zardushtiylik kabi buyuk e'tiqod nuridan rozi bólgan. Eramizdan avvalgi, XIV asrga kelib hazrati Muso payg'ambar yolg'iz quyoshga e'tiqodga yahudiylar qavmini qaratdi. Xristian dinining "Xudo

odamni óziga óxshash obrazda yaratdi" - degan asosiy tushuncha zardushtiylikning Axura-Mazda insonlarni óziga óxshatib yaratdi degan fikrga tóg'ri keladi.

Zardushtiylikning asosiy g'oyalari bilan bog'liq xulosalar ruhiy kechinmalar islom diniga óz-óizdan kirib keldi. Ulardan ba'zilari bizga islom dini bilan birga yetib keldi. Albatta, VII-VIII asrlarda Órta Osiyoda islomning tarqalishi bilan zardushtiylik dini taqiq qilina boshlandi.

Abu Rayhon Beruniyning sózlariga kóra, arablar zardushtiylik ruhoniylarini qirg'in qilib, ularning ilmiy va muqaddas kitoblarini yoqib yuborishgan. "Avesto" ning "Yasiyin" deb nomlangan ikkinchi kitobida Zardushtning maktublari tabiyat va halolliklar hukumdori, odamlarga yaqin va halol, hamma narsani biladigan va hamma narsaga tayyor bólgan Axura-Mazdaning abadiyligiga iymon keltiruvchi duolardan iborat. Olimlar "Mazda Yasna" sózlarining yashirin mohiyati, ya'ni "Yasiyin" ma'lum darajada Qur'oni Karimning "Bakara" surasining 225-oyatiga muvofiq keladi deb kórsatishadi.

Islom dinida yasiynning órni katta va juda savobli hamdir. Yasiynning Qur'oni Karimning óttiz oltinchi surasi bólishiga qaramay, yasiyn Qur'oni Karim bilan teng kóriladi. Masalan, qoraqalpoq dostonlarida "Yasiyin, Qur'on óqitib" degan kóplab satrlar mavjud. Nima uchun bu satrlarda Qur'onning bir surasi uning ózi bilan teng kóriladi? Yoki xalqimizda nima uchun "bunga aytgan sóz eshakning qulog'iga yasiyn óqigandek", yoki "qulog'iga yasiyn óqidi" kabi tarbiyaga bog'liq gaplar uchraydi. "Uning qulog'iga qur'on óqidi" deb keltirish mumkinmi? Bizning fikrimizcha, buning sababi "Avesto"ning bu qismi islomga kirganligi ekanligi xaliq ongiga singib ketgan "yasiyn" sózi Qur'oni Karimda ma'qullanib, uni rivojlantirganligini kórishimiz mumkin.

Dózx nomi musulmonlarning ham yahudiylarning ham tilida "pippom" sózidan kelib chiqqan bólib, ya'ni jahannam sózidan olingan va islandiyalik islomshunos R. Dozining sózlariga kóra islom dózaxi "'taqlid qilish" degan ma'noni anglatadi. Musulmon dinidagi jannat ham zardushtiylik bilan nasroniylik manbalarida uchraydi.

Payg'ambarimiz islomdan oldin ham arablar tabiiy kuchlarini boshqaradigan ruhlarga bólgan ishonganini aytadi. Islomda hatto jinlar ham Ollohning odamdan oldin "sof olovdan yaratilgan" deb hisoblanadi. (Qur'on, 33, 40- sura) Odamlar tuproqqa kómilganidan sóng, ularni sóroqqa tutuvchi Mankur, Nakir, jannatning qóriqchisi Rizvan Islomni qabul qilgan, qolganlari esa uni qabul qilmagan va kofir sifatida qolgan deb kórsatiladi.

Zardushtiylikdagi devlarga ishonish, ya'ni shaytonga bóysinadigan odamni va inson va dunyoning dushmanlari bólgan devlarni ham musulmonlar ózlariga qabul qilgan.

Zardushtiylik diniga kóra, ólimdan uch kun ótgach uning ruxi yer ostidagi óliklar makoniga tushadi. Marhumning ahvoli qolgan qarindoshlari va yaqinlarining xotirlashi va sadaqa berishi bilan bog'liq. Bu vazifani marhumning katta óg'li óz zimmasiga oladi. Bunday amallar dastlabki vaqtda tabiyatga jinlar zarar yetkazmasligi va xavfli vaziyatlardan eson-omon ótishiga kuch berish uchun bajariladi. Ushbu xavfli oydan keyin ikkinchi marta, bir yil ótgach, u uchinchi marta qon chiqariladi va qurbonlik qilinadi.

Shundan sóng, marhumning uch óg'li yiliga bir marta esga olishlari kerak bólgan. Bunday an'analarning hozirgi kunda qoraqalpoq va yana birqancha xalqlar orasida saqlanib qolishi, zardushtiylik dinining qoldirgan ta'sirlari bilan bog'liqligi kórinib turadi.

Umuman olganda, bizning ma'naviyatimiz va milliy qadriyatlarimiz - dinimizning durdonasi bólgan zardushtiylikda bayonlangan fikrlar va an'analari islom dinidan ham joy olib

xalqimizni yuksak ma'naviyat yólida kamol toptirishda hissa qóshdi, chunki adolatli din an'analari ustunlik qilgan jamiyatda olg'a ilgarilash rivojlanish yuz beradi. Juda kóplab ulamo va olimlarni óz bag'rida dunyoga keltirib, voyaga yetkazgan Turon zaminining ilm-fan va madaniyat markaziga aylanishida ham avvalroq paydo bólgan va sóngra esa umuminsoniy qadriyatlari islom dinidan joy olgan, zardushtiylik dini óziga xos asos yaratgan deya e'tirof etsak aslo mubolag'a bólmaydi.

#### REFERENCES

1. Ж.Базарбаев, Ғ.Хожаниязов, Р.Базарбаев "Әййемги Окс дәрьясының төмениндеги зардуштлик дининиң излери" - Нөкис - 2007
2. Ғ.Хожаниязов "Қарақалпақстандағы муқаддес орынлар" - Нөкис - 1994
3. Авесто Аскар Махкам аудармасы Тошкент – 2001
4. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
5. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
6. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
7. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
8. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.